

Oponentský posudek na doktorskou disertační práci *Masarykův realismus a filosofie pozitivismu*, FF UP Olomouc 2013

Studijní obor: filosofie

Autor: Ing. Jan Svoboda, M.A.

Školitel: PhDr. Josef Zumr, CSc.

Oponent: prof. PhDr. Jan Zouhar, CSc., KF FF MU Brno

Práce Jana Svobody je rozdělena do pěti částí. První kapitola se zabývá A. Comtem, druhá část je věnována Masarykovým univerzitním létům, ve třetí části jsou rozebrány Masarykovy práce z 80. let, zejména Konkrétní logika, čtvrtá obsahuje vymezení pozitivistických tendencí před Masarykem, v páté je představeno Masarykovo vlastní pojetí pozitivismu. Významný je závěr, který vymezuje povahu Masarykova realismu. Plynulý výklad se věnuje všem sledovaným hlavním myšlenkovým pozicím, oceňuji sebevědomý přístup k tématu a jasné formulování závěrů. Disertace ing. Svobody spojuje několik témat – Comtova filosofie, Brentano a Masaryk, Masarykův platonismus, Masarykův vztah ke Comtovi a pozitivismu, Masaryk v 80. letech 19. století, Základy konkrétní logiky, Herbartova filosofie, Masaryk a herbartismus, Masarykův realismus. Ambice pojednat o všech těchto problémech je nesporně odvážná. Vyjádřím se k některým otázkám.

K Masarykovu realismu: Své filozofické stanovisko Masaryk charakterizoval jako mírný racionalismus, konkretismus nebo nepřesně jako realismus. Pod pojmem realismus se u Masaryka prolínají tři roviny – realismus noetický, umělecký a politický. Z hlediska filozofického nás zajímá jeho realismus noetický, tedy Masarykovy odpovědi na otázky do jaké míry a jakým způsobem můžeme skutečnost poznávat. Masaryk noetické východisko svého realismu formuloval slovy: „Věci, ne historie, věci, ne vývoj, je heslo realismu.“ Toto stanovisko pokládá za předmět našeho poznání jednotlivé, konkrétní věci. Realismus pro Masaryka znamená, že svět pokládáme za soustavu jednotlivin, individuálností. Masaryk vyšel z pozitivismu, ale jeho realismus chce jít dál – nechce poznávat jevy, ale věci, a hlásá právo na metafyziku, zejména při zkoumání otázek člověka a jeho mravního zakotvení. Masarykovo stanovisko spojuje postuláty empirického bádání a racionalistické kritiky s potřebou zkoumání metafyzických problémů, zejména však otázek antropologických a etických. Domnívá se, že věda je totiž schopna přinést poznatky o světě jen do určité míry, pokud chceme pochopit smysl individuálního bytí a směřování společenského vývoje, neobejdeme se podle Masaryka bez víry. Existence objektivní reality je pouze pravděpodobná hypotéza, věci zřejmě existují asi tak, jak je vnímáme. Látka poznání vychází ze smyslů, ale některé poznatky pouze z rozumu. Tento umírněný realistický racionalismus, tedy můžeme

řící noetický realismus znamená úsilí o „vědeckou metafyziku“, o poznání, které se nevyhýbá „metafyzickým“ úvahám a které pojímá svět jako soustavu jednotlivých věcí, jako „harmonickou soustavu“ jednotlivin, „osobností“ - boha, člověka, biologického individua, chemického prvku, věcí hmotné i duchovní povahy. Hlavním cílem našeho poznání má být právě poznání jednotlivin, „věcí samých“.

K Masarykovu platonismu: Sám Masaryk se ze svého vztahu k Platónovi vyznal v Čapkových Hovorech s TGM. Uvádí, že Platón byl už během jeho studií filozofem, který na něho působil nejsilněji, a to svým zájmem o náboženství, etiku a politiku, zvláštní kombinací teorie a praxe, jednotností světového názoru, a básnickou a uměleckou formou svých dialogů. Masaryk chce být realistou proti historicismu, relativismu a evolucionismu. Vysvětluje Platónovo pojetí idejí a jeho teorii poznání, pokládá Platóna za psychologicky slabého, za otce filozofie, u kterého nacházíme prvotnost abstraktního myšlení, začátky kritickosti (nespolehlivost smyslů), mystičnost (antropomorfizace pojmů v jakési vyšší bytosti) a konečně obrat k subjektu. Ale Masaryk současně připomíná, že Locke, Hume a rovněž Marx v něm korigovali platonismus. Masaryk je přesvědčen o tom, že předmětem poznání a pěstění je duše, tělo i hmota, poznání hmoty rozvíjí naši duševní činnost. Odmítá představu, že hmota, příroda a pozemský svět byly něčím nižším než duch. Klasický filolog František Novotný velmi přesně postihl, že Masaryk v řadě případů vlastně spojuje Platóna s tím, co sám odmítá – s mýtem, teologií, aristokratismem, romantismem, a že svým realismem a smyslem pro soustavnost je mnohem bližší Aristotelovi. Na to poukázal v jiné souvislosti významný český marxisticky orientovaný filozof a historik Závaš Kalandra, který ve studii *Religiozita a poznání u TGM a FXŠ* ukazuje na základě Masarykova vztahu k Franzi Brentanovi, že Masarykův realismus, který se proti relativismu snaží postavit pevné a neproměnné hodnoty a nachází všeobecné hodnoty v toku měnících se jednotlivin historického procesu, je v podstatě realismem Brentanovým opřeným o tradici aristotelské scholastiky.

Ke vztahu ke Comtovi a pozitivismu: Základní otázkou Masarykovy filozofie je rozpor mezi subjektivním a objektivním. Je to otázka, jaký je vztah mezi osobním přesvědčením, pro které jsme se rozhodli a o které se opíráme ve svém praktickém jednání, a nadosobním, objektivním a absolutním světem. Ještě jinak řečeno: je filozofie osobním vyznáním, nebo je objektivním poznáním objektivního světa. Tento rozpor se projevil u Masaryka v tom, že Masaryk jako etický individualista, který vychází z konkrétního a zdůrazňuje osobní rozhodnutí člověka, chce současně podřídít člověka nadosobnímu hledisku věčnosti a formulovat etický program pro přeměnu nejen individua, ale celé společnosti. Masaryk klade objektivismus empirického poznání konkrétních věd proti

subjektivismu individuálního rozumu, je přitahován konkrétními vědami, které poznávají jednotliviny, ale ví, že poznání světa by mělo směřovat k celku. Masaryk tento protiklad nikdy nepřekonal. Filozofii chápal jako pokus o celkový názor na svět, jako souhrn všeho vědění, syntézu všech věd. Dobře však věděl, že obsáhnout všechny vědy není v moderní době možné. Proto se snažil vysvětlit, co je filozofie nebo metafyzika vedle speciálních věd. Přitom si však Masaryk nedovedl představit filozofii jinak než jako filozofii vědeckou, která nesmí být v rozporu s vědeckým poznáním. Pro Masaryka je každé skutečné, soustavné poznávání vědecké. Předmětem tohoto poznání jsou právě jednotliviny, svět jedinečných bytostí a konkrétních věcí. Úkolem filozofie je sjednocovat konkrétní vědění. Masaryk se o to snažil vymezením konkrétní logiky, tedy utříděného vědění. Jeho klasifikace věd však znamenala, že sjednocoval vědění pomocí psychologie, filozofie je mu pak všeobecným vědeckým vzděláním. Otázka zní, zda jsou oprávněné výtky, že Masaryk nebyl z obavy před subjektivismem dostatečně filozofem svobody, a na druhé straně, že jeho subjektivismus mu neumožnil, aby byl skutečným myslitelem vědecké objektivit. Patočka již v roce 1936 ve stati Masarykovo a Husserlovo pojetí duševní krize evropského lidstva zařadil Masarykovy úvahy do širších myšlenkových souvislostí a ukázal, že Masaryk sice přejal některé Comtovy myšlenky, že se ale současně distancoval od jeho pojetí náboženství, filozofie a vědy a od jeho racionalismu, že si uvědomil hranice descartovského subjektivismu, zůstal však na půdě objektivismu náboženského. Toto hodnocení Jan Patočka rozvinul ve svých dalších masarykovských studiích z roku 1977 a ukázal ovšem, že Masarykův přístup k obnovení vztahu člověka k hledisku věčnosti, v němž hraje důležitou úlohu vědecká filozofie, v sobě obsahuje rozpor mezi důrazem na osobní odpovědnost a mravnost svobodného člověka a naturalistickým pozitivismem a protiklad mezi požadavkem vědeckého objektivismu a přesvědčením o osobním řízení světa Prožitelností.

Doktorská disertační práce ing. Jana Svobody, M.A., *Masarykův realismus a filozofie pozitivismu* se opírá o znalost pramenů a širokého okruhu sekundární literatury a prokazuje schopnost orientace v této literatuře i jejího tvůrčího využití.

Práce pana ing. Jana Svobody, M.A., splňuje požadavky, kladené na doktorské disertační práce v oboru filozofie, a proto doporučuji, aby mu na základě úspěšné obhajoby byl udělen titul Ph.D.

V Brně dne 6. 1. 2014

prof. PhDr. Jan Zouhar, CSc.
katedra filozofie FF MU v Brně